

H. Baudet en M. Fennema, *Het Nederlands belang bij Indië. Analyse van de politieke en economische gevolgen van de dekolonisatie van Indonesië. Hoe stelden overheid en bedrijfsleven zich op en wat was hun onderlinge relatie?* (Utrecht-Antwerpen: Het Spectrum, 1983, 255 blz., f29,90, ISBN 90 274 6243 7).

Nederland heeft na het verlies van Indië een verrassende heroriëntatie te zien gegeven, zowel op het vlak van commercie en industrie als op dat van de positiebepaling in de internationale politiek. Dit grote verschil tussen wat velen vóór 1950 vreesden (Indië verloren, rampspoed geboren) en wat de werkelijkheid te zien heeft gegeven, heeft Baudet reeds vele jaren bezig gehouden. Hoewel ons dit menig interessant opstel heeft opgeleverd, bleef de behoefte aan een meer diepgaande benadering bestaan. Vandaar deze studie, die het resultaat is van nauwe samenwerking tussen wetenschapsmensen uit Groningen en Amsterdam.

Hoofdkenmerk van die heroriëntatie is de concentratie van de Nederlandse economische bedrijvigheid op de Europese en Noordamerikaanse markten geweest, gepaard aan een geleidelijke, maar na 1958 snel doorgezette afbraak van de Indonesische belangen. Dit proces is Nederland 'overkomen' als het onvermijdelijke gevolg van de politieke ontwikkelingen. Het is echter ook, en dat in belangrijke mate, bewust gestuurd. Daarmee is een ideaal operatieterrein ontstaan voor een combinatie van historici en politicologen, de sociologen van het politieke gebeuren.

In het eerste hoofdstuk, waar Baudet en Fennema gezamenlijk voor hebben getekend, worden de hoofdlijnen van het onderzoek geschetst en wordt de theorie gepresenteerd, die daarbij tot uitgangspunt heeft gediend. Men kan, zo stellen zij, twee conglomeraten van denkbare onderkenners, die ieder voor zich een visie op Nederlands plaats in de wereld representeren. Deze conglomeraten noemen zij 'beheersconcepties'. Tegenover een neutralistisch-koloniale beheersconceptie nemen zij een Europees-Atlantische waar. De eerste was dominant gedurende het interbellum terwijl de industrialisatienota van minister Van den Brink, van november 1949, het tijdperk inluidde waarin de Europees-Atlantische conceptie de overhand kreeg. In de verdere hoofdstukken zal, zo kondigen zij daar aan, het verloop van de strijd tussen deze twee beheersconcepties binnen een aantal concrete spanningsvelden nader worden geanalyseerd.

Zo op het oog lijkt dit een hanteerbare constructie. Inderdaad was het vooroorlogse beleid erop gericht, Nederland en koloniën als een zelfstandige eenheid in de wereld te doen opereren, niet gebonden aan enige alliantie. Evenzeer is het waar, dat na 1950 zowel de Europese samenwerking als het zoeken naar de Amerikaanse veiligheidsgarantie de sleutel vormen tot het gevoerde beleid. Waar is het ook, dat beide internationaal-politieke opties een economische en militair-strategische component hadden. Het probleem echter blijft, ook na lezing van Fennema en Baudets inleiding, dat het niet duidelijk wordt hoe de overgang van de heerschappij van de ene conceptie naar die van de andere moet worden gefaseerd. Hoewel voor de auteurs het scharnierpunt omstreeks 1950 ligt (de politieke dekolonisatie), beschouwen zij de neutralistisch-koloniale conceptie niet alleen in de jaren daarvóór, maar ook in die daarna nog steeds als een realiteit. Men moet daar echter tegenover stellen, dat sinds 1940-1941 nog maar weinigen in Nederland of in Indië neutraliteit in militair-strategische zin als een reële propositie beschouwden. Na de oorlog was het ook de voorstanders van een behoudende Indonesië-politiek duidelijk, dat men op zijn minst een politiek gedogen en, daarnaast, de actieve financiële steun behoefde van Engeland en, vooral, van de Verenigde Staten. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: in 1946-1947, dus nog voor de jaren van koude oorlog en Marshallplan, bezocht de missie Weyer-De Kat Angelino in opdracht van het Nederlandse kabinet Engeland en de Verenigde Staten, om

bedrijfsleven en politieke kringen daar te interesseren voor een vorm van gemeenschappelijke exploitatie van wat toen nog Nederlands-Indië heette. Weyer was oud-voorzitter van de Indische Ondernemersbond en De Kat Angelino een vermaard theoreticus van de koloniale verhouding. Het kabinet werd aangevoerd door de KVP-er Beel. Als deze mensen al niet tot de woordvoerders van de neutralistisch-kolonialen gerekend mogen worden, wie dan wel? Tilanus, Weker en Gerbrandy dan? Maar ook zij waren, als ik mij niet vergis, geen voorstanders van neutralisme tout court al verwachtten zij, evenals bijvoorbeeld Van Mook, weinig goeds voor de Indonesische bevolking van een niet door Nederlandse invloed geremde werking van het Amerikaanse kapitaal in het eilandenrijk. De door Fenne- ma en Baudet aangebrachte koppeling tussen 'neutraal' en 'koloniaal' lijkt derhalve voor de periode na 1946 - maar waarschijnlijk ook voor de daaraan voorafgaande jaren - te zwak, om bruikbaar te zijn. Dat blijkt ook wel uit de op de inleiding volgende hoofdstukken, waarin hun strijdende beheersconcepties geen nuttige rol vervullen. Deze leggen vooral getuigenis af van de neergang van de koloniale gedachte, los van de brede configuraties uit de inleiding.

Voor het overige zijn dit stuk voor stuk zeer heldere en waardevolle opstellen. Dat geldt voor hoofdstuk twee over economie en beleid in het vooroorlogse Nederlands-Indië (G.H.A. Prince en H. Baudet) zo goed als voor de bijdragen over het ministerie van overzeese gebiedsdelen (F. van Dijk en A. Rijdsdijk), de ministeries van economische zaken en financiën (M. Hischemüller) en buitenlandse zaken (T. van Berge en anderen). De daarin naar voren komende groeiende bewustwording van een tegenstelling tussen een 'Indisch' en een 'Nederlands' belang vormt als het ware de opmaat tot de exclusief-Nederlandse conceptie van Van den Brink, vastgelegd op een tijdstip, dat de overdracht van de soevereiniteit een onontkoombaar gegeven was geworden. Deze hoofdstukken laten zien, hoeveel weerstand er werd geboden vanuit de op het bestuur overzee gerichte departementale organisaties. Ook echter de machteloosheid daarvan in zaken, die de beslissingsmacht van de Nederlandse staat te boven gingen.

Het zesde hoofdstuk, vervolgens, weer van de hand van Baudet, geeft een boeiend overzicht van het wedervaren van de Nederlandse ondernemers in Indonesië na 1945. Daarin wordt op bladzijde 142 gesteld, dat in de periode tussen de eerste en de tweede politionele actie de ondernemers evolueerden naar de aanvaarding van een onafhankelijk Indonesië. Dat lijkt mij al voorzichtiger en daardoor beter uitgedrukt dan op bladzijde 13 gedaan is, waar deze bekering reeds vroegtijdig als een feit wordt gepostuleerd en wordt gesteld, dat de tweede actie in kringen van Nederlandse ondernemers algemeen werd afgekeurd. Men zou daar graag het bewijs voor zien. De verwijzing naar een artikel van Jan Bank lijkt mij daartoe niet voldoende, evenmin als de mededelingen daaromtrent, veel later opgetekend uit de mond van enkelen hunner. De massale ommekeer kwam mijns inziens eerst in 1949, nadat tenslotte bleken was dat de met deze actie beoogde doelen onbereikbaar waren.

Interessant tenslotte is de benadering van Fenne- ma, die in het laatste hoofdstuk het netwerk van elkaar overlappende commissariaten in het Nederlandse en het Indische bedrijfsleven in kaart brengt. Het is een uitstekende methode om de toenemende marginaliteit van het Indische bedrijfsleven na 1950 te visualiseren. Daarmee is tevens een belangrijke verklaring gegeven voor de door Lijphart in zijn studie uit 1966 aangetoonde marginaliteit van dat bedrijfsleven bij de formulering van de Nederlandse Indonesië/Nieuw-Guineapolitiek van die jaren.

P.J. Drooglever

W.S.P. Fortuyn, ed., *De Nederlandse verzorgingsstaat. Terugblik en vooruitzien* (Deventer: Kluwer, 1983, 178 blz., f33,—, ISBN 90 312 0236 3).

Dit boek is een bundeling van bewerkte lezingen en daarover gehouden discussies van een door de Rijksuniversiteit Groningen op 15 en 16 september 1983 georganiseerd symposium over 'De op- en uitbouw van de Nederlandse verzorgingsstaat 1960-1970'. De toegemeten ruimte staat ons slechts toe bij enkele bijdragen korte notities te plaatsen.

Centraal in lezingen en discussies staat de analyse van ontstaan, ontwikkeling en stagnatie der Nederlandse verzorgingsstaat. De noodzaak hem ingrijpend te veranderen doemt op gezien de toenemende werkloosheid, stilstand in de economische groei en stijging van het financieringstekort. Het fijnmazige net van onze sociale zekerheid dreigt te scheuren onder de loden last van de onbetaalbaarheid ervan. W. Albeda in 'Verzorgingsstaat en industrialisatie in Nederland 1950-1984' (59-69) stelt dat de verzorgingsstaat zich mede heeft ontwikkeld op basis van de vooronderstelling dat de economische conjunctuur beheersbaar is. Maar dat blijkt in de jaren zeventig en tachtig geenszins het geval te zijn. Het vigerende systeem van sociale zekerheid dreigt dan ook te bezwijken onder de spanning tussen sociale wenselijkheid en economische haalbaarheid. Het oordeel van Albeda ligt er niet om: 'Ook na economisch herstel en een geslaagde herindustrialisatie moeten we ons niet meer in deze valkuil wagen' (66).

De bijdrage van W. Driehuis, 'Structuurveranderingen in de Nederlandse economie tussen 1950 en 1973' (43-51) staat garant voor een originele, overigens betwistbare, benadering van het onderwerp. In het bijzonder roept verzet op zijn uitspraak dat er geen typisch Nederlandse verklaring bestaat voor het ontstaan van de verzorgingsstaat en dat deze het resultaat zou zijn van een immanente economische ontwikkeling. Boeiend en tot discussie uitlokkend is zijn op Schumpeter gebaseerde gedachting dat de expansie van de collectieve sector mede veroorzaakt is door de *politieke* ondernemer.

De verklaring van de moeilijkheden der Nederlandse verzorgingsstaat door E.J. Bomhoff in 'De last van de collectieve sector' (81-98) is louter economisch en daarom eenzijdig. De historische voorbeelden die hij geeft om aan te tonen dat de omvang van de collectieve sector economische achteruitgang kan veroorzaken zijn nauwelijks serieus te nemen. Zijn opvatting, dat een drastische besnoeiing van de collectieve sector binnen korte termijn economisch herstel brengt, is wellicht economisch gezien juist, maar geen bijdrage tot de oplossing van de problemen binnen de maatschappelijke context.

Het essay van G.J. Harmsen over 'Oud en nieuw in de sociale bewegingen van de zestiger jaren in Nederland' (103-123) is beschrijvend en inventariserend. Het geeft een nuttig overzicht van *enkele* socioculturele tendenties. Ongenuanceerd lijkt mij zijn mening dat 'zelden... het politieke, maatschappelijke en culturele leven zo volslagen (is) verloederd' als in de jaren vijftig en dat alleen de periode van de kruistochten en de hervorming daarmee te vergelijken zijn (108).

De onderdelen die de redacteur Fortuyn zelf verzorgt, namelijk: 'Naar een nieuwe sociale kwestie?' (21-42) en 'Ten Slotte' (151-156) bieden een goede inleiding op het thema, een helder beeld van de economische stand van zaken en van de problemen die in de naaste toekomst steeds intensiever aan de orde zullen komen. Hij komt soms tot wat al te apodictische beweringen, die hij niet bewijst. Zo kan de zijns inziens vastgeslibde koppeling tussen arbeid en sociale zekerheid alleen worden opgelost 'indien op termijn radicaal wordt gebroken met het huidige beloningssysteem en de lengte van de huidige werkweek' (32). Ook acht hij de methodenstrijd tussen de sociale wetenschappen in het algemeen en binnen de economie in het bijzonder, fnuikend voor de crisisbestrijding. Ik vermag echter niet in